

De toekomst van de theologie

De predikantenopleiding van de Nederlandse Hervormde Kerk in Leiden dreigt te gaan verdwijnen en dat betekent de facto het einde van de theologische faculteit. Dit tot begrijpelijke ontstentenis van de Leidse theologen. In hun kritiek ontvouwt zich niettemin een paradox. Het voortbestaan van de Leidse theologie is nu afhankelijk van een instelling die men altijd het meest buiten de deur heeft willen houden: de kerk. Hebben de Leidse theologen hun eigen graf gegraven? In ieder geval dreigt de Godgeleerdheid definitief een binnenkerkelijke aangelegenheid te worden.

De theologische faculteiten aan de rijksuniversiteiten vormen de laatste herinnering aan de status van de Nederlandse Hervormde Kerk als quasi-staatskerk. Formeel is de 'neutrale' wetenschappelijke theologische vorming aan de rijksfaculteit strikt gescheiden van de 'kerkelijke opleiding', een post-doctorale opleiding die toegang geeft tot het ambt van predikant en onder verantwoordelijkheid valt van een kerkgenootschap. Met dit gescheiden samengaan van de wetenschappelijke en kerkelijke opleiding – de zogenaamde *duplex ordo* – verschillen de rijksuniversiteiten van de gezindtegebonden geïntegreerde opleidingen, zeg maar de *mono ordo*, van bijvoorbeeld de

Vrije Universiteit (VU) en de katholieke instituten. De gereformeerden en katholieken vonden het nodig om eigen theologische opleidingen op te richten. Niet alleen omdat zij elke bemoeienis van staatswege wilden weren – dat garandeert de *duplex ordo* wat de ambtsopleiding betreft ook – maar vooral omdat de rijksuniversiteiten hervormde holverken waren (en zijn).

J.W.P. Wits

'God'

Vanouds hebben de afzonderlijke rijksuniversiteiten ieder een eigen invulling gegeven aan de *duplex ordo*, met Utrecht en Leiden als de twee uitersten. Om het sferbeeld voor de buitenstaander een beetje te typeren: Utrecht is Trouw, Leiden NRC Handelsblad en Amsterdam/ Groningen de

Volkskrant. "In Utrecht word je dominee, in Leiden theoloog", hoorde ook mijn grootvader al, toen hij in de jaren vijftig in de Domstad theologie studeerde. Niet alleen de kerkelijke opleiding in Utrecht, maar ook de 'rijksstudie' staat nadrukkelijk(er) ten dienste van het beroepsperspectief van de meeste studenten: het predikantschap. Leiden moet daar niets van hebben en verstaat de *duplex ordo* vooral als een vrijwaring van kerkelijke invloed op de autonome wetenschapsbeoefening.

"Hier wordt over God slechts tussen aanhalingstekens gesproken", aldus het dogma van faculteitsdecaan Adriaanse. God als zekerheid is wetenschappelijk vloeken in kerk. Dit *Sit Deus non daretur*-beginsel is nobel, maar geeft de Leidse theologen soms wel wat schizofrene trekken. Met name zij die zondags regelmatig een kansel bestijgen, weten zich gedwongen om doordeweeks vraagtekens te zetten achter alles wat zij op de Dag des Heren met uitroepetekens verkondigen.

Water bij de wijn

Die schizofrenie uit zich ook in het omgaan met het gegeven dat de studentenpopulatie vrijwel exclusief bestaat uit protestantse predikanten-in-spe, de meesten voor de Hervormde Kerk en enkelen van remonstrantse huize. Ook Leiden kan niet zonder de kerk. De laatste jaren heeft de faculteit, zij het tandenknarsend en onuitgesproken, meer water bij de wijn moeten doen om voldoende studentenaanwas mogelijk te maken. Zo zijn de kerkelijke en wetenschappelijke opleiding (toch al meer afgestemd op schriftgeleerden-in-wording dan op vrije religie-onderzoekers) verder geïntegreerd, is afstuderen met een kerkelijk bijvak mogelijk gemaakt en wordt bij het aantrekken van docenten

rekening gehouden met de kerkelijke gezindte van de studenten. Een katholieke hoogleraar Kerkgeschiedenis of Nieuwe Testament lijkt nog steeds wat te veel van het goede.

Ook de toelating van 'zwaardere broeders' tot het docentenkorps kan de buitenstaander redelijkerwijs niet loszien van 'markttechnische' overwegingen. In het directe achterland van Leiden – zeg maar Katwijk, Noordwijk en het Westland – is de orthodoxe flank van de Hervormde Kerk nadrukkelijk aanwezig. Gezien de populariteit van de theologiëstudie in deze kringen dus een interessant wervingsgebied. Gelijkgestemde docenten kunnen een belangrijke troef zijn om deze potentiële studenten de weg naar Utrecht af te snijden. Natuurlijk gaat dat wel gepaard met een Leids gezelschapsspel: 'Bondertje pesten'. Met name de in de Gereformeerde Gezindte zo vereerde Statenvertaling wordt met graagte wetenschappelijk gedemonteerd. Overigens geen reden voor de Bonders om meteen het stof van de schoenen te kloppen en alsnog naar het vriendelijker klimaat in Utrecht te verhuizen. Sommigen gaan zelfs met graagte de confrontatie met de Leidse vrijzinnigheid aan. "In Utrecht loopt de duivel op kousenvoeten, in Leiden op klompen", aldus een gevleugelde uitspraak.

Amsterdamse School

Toch kan ook Leiden er – net als de andere rijksuniversiteiten – niet omheen dat de teruglopende studentencijfers een reorganisatie van het aantal theologische faculteiten onafwendbaar maakt. Jarenlang is de definitieve besluitvorming met succes getraineed. Met de zelfgenoegzaamheid die een Leenaar niet geheel vreemd is, wees men erop dat de eigenzinnige visie op de *duplex*

ordo zich vertaalde in het wetenschappelijk primaat en internationaal aanzien. Bovendien is de theologische faculteit de oudste wetenschappelijke instelling in ons land. Met deze twee troeven keek men zonder vrees de toekomst tegemoet. Amsterdam bracht weliswaar de 'Amsterdamse School' voort, een manier van Bijbel lezen (exegese) die het vooral in kerkelijke kring goed deed, maar dat is alweer een tijd geleden. En Groningen onderscheidt zich noch door wetenschappelijke werk noch door studentenaantallen. Alleen de positie van Utrecht is onaantastbaar. Sinds jaar en dag begroet deze universiteit het grootste aantal eerstejaars.

Curieus

Dat uitgerekend Leiden nu de rijksuniversiteit is die de kerkelijke opleiding dreigt te verliezen, beschouwt menig Leenaar als een kerkpolitieke beslissing. De talrijke Utrechters onder de hervormde bestuurders zien eindelijk hun kans schoon om het lastige en pedante Leiden buiten boord te zetten, zo vermoedt men. Dat zij de minister van Onderwijs oproepen om het nakende einde af te wenden, is natuurlijk wat merkwaardig. De scheiding van kerk en staat laat het niet toe dat de overheid zich gaat bemoeien met de autonome beslissing van kerken inzake de eigen ambtsopleiding. Niettemin is het in het licht van dezelfde scheiding ook wat curieus dat de minister de kerken vraagt om het beleid op het gebied van de Godgeleerdheid aan rijksuniversiteiten te bepalen.

Deze wederzijdse 'gebonden onafhankelijkheid' geeft wel de realiteit weer: zonder kerkelijke opleiding kunnen de theologische faculteiten het qua studenten wel schudden. Alleen al omdat de kerken vrijwel volledige werkgele-

genheid voor theologen garanderen en er daarbuiten nauwelijks banen zijn voor godgeleerden. Ook andere 'ambteloze' studierichtingen leiden daarom een zielogend bestaan. Dat brengt Leiden in een paradoxale situatie. Nu de 'vrijmaking' van kerk en wetenschap in het verschiet ligt, en in Leiden eindelijk een zuiver wetenschappelijke opleiding mogelijk wordt, moet men de deuren sluiten wegens gebrek aan belangstelling. Wat je noemt een Pyrrhus-overwinning. Dat daarmee de oudste universitaire instelling van Nederland dreigt te verdwijnen, valt vanuit cultuur-historisch oogpunt te betreuren, maar is niet het sterkste argument om continuering af te dwingen. Een universiteit is geen openluchtmuseum waarin oude wetenschappelijke ambachten kunnen worden bewonderd.

Slimste jongetje

Dat er geen studenten zijn die kiezen voor een toekomst als theoloog in buitenkerkelijk verband, doet culturele en levensbeschouwelijke bloedarmoede in ons land vermoeden. Het is alleen de vraag of dat een terechte conclusie is. De boeken van een gewezen Amsterdamse dominee en een emeritus-hoogleraar zijn bestsellers en lijken ook onder minder kerkelijken gretig aftrek te vinden. Onderzoek toont bovendien aan dat er in Nederland volop religiositeit leeft buiten de gewone kerkelijke kanalen. En in het publieke debat zijn tal van onderwerpen waaraan theologen een waardevolle bijdrage kunnen leveren (normen en waarden, 24-uurs-economie, milieu, solidariteit). Voor 'seculiere theologen' werk te over, zo lijkt het. Dat Leiden deze *niche* in de reli-markt niet weet te veroveren, is daarom niet los te zien van de eigen onzichtbaarheid. Nu ook de kerk de

rug toekeert, blijft men achter als het mikkende slimste jongetje van de klas dat boos is omdat niemand met hem wil spelen. Anderen zouden liever van een gemiste kans spreken.

Vragen

De afhankelijkheid van rijksuniversiteiten van kerkelijke opleidingen roept wel vragen op. Zeker nu we zien dat bij de toekomstbepaling van de theologie rijksuniversiteiten en bijzondere faculteiten (VU, Kampen) in één adem worden genoemd. Daarmee vervaagt de *duplex ordo* en zullen sommigen zich gaan afvragen waarom rijksuniversiteiten eigenlijk nog theologische faculteiten mochten hebben. Moet de overheid zich inlaten met interne opleiding van kerkelijke ambtsdragers? Wanneer de rijksfaculteiten dit tij willen keren, zullen zij een offensieve strategie moeten ontwikkelen en actief aanwezig dienen te zijn in het publieke debat. Door de betekenis van geloven voor de culturele identiteit en het geestelijk welzijn van ons land aan te tonen. Door de twijfel aan het nut en het bestaansrecht van identiteitsgebonden maatschappelijke organisaties weg te nemen. Door de buitenkerkelijke religiositeit in kaart te brengen (wat het SCP en de RKK/KRO kunnen, moet voor rijksuniversiteiten toch ook mogelijk zijn?). En dat alles natuurlijk door gedegen wetenschappelijk onderzoek, want een universiteit is méér dan een opleidingscentrum voor toekomstige professionals.

Seminaries

Maar ook de andere rijksfaculteiten én de (Samen-op-Weg, SoW-) kerken kunnen belang hebben bij het behoud van een 'seculiere theologiebeoefening', zelfs als dat leidt tot strikt neutrale theologische faculteiten met aparte se-

minaries buiten het universitaire terrein voor de (postdoctorale) opleiding van kerkelijke ambtsdragers. Neutrale theologiebeoefening vergroot immers de geloofwaardigheid van het algemeen belang van de levensbeschouwelijke dimensie. Dat versterkt op den duur tevens het maatschappelijk draagvlak voor kerkelijke interventies in het publieke domein. Door een doctoraalstudie aan een rijksuniversiteit hebben de aanstaande predikanten bovendien een grotere kans om nog eens een heiden tegen te komen en dat kan nooit slecht zijn.

Harmonisatie

Er is ook een meer opportunistische reden voor het behoud van de scheiding van kerk en wetenschap naar Leids model. De reorganisatie van de theologische opleidingen kan Zoetermeer wel eens aangrijpen om op termijn een bijzondere hervormde of SoW-universiteit af te dwingen. Dan ontstaat er bijvoorbeeld een protestantse theologische universiteit in de plaats van de rijksuniversiteiten, de VU en Kampen en naast de katholieke theologische opleidingen. Dat is goed te verdedigen, want leidt tot een harmonisatie van de opleidingen voor kerkelijke ambtsdragers. Zo'n kerkelijke beroepsopleiding zal niettemin in de toekomst eerder discussie rond de financiering uit publieke middelen oproepen, dan een neutrale rijksfaculteit. Bovendien is theologie dan definitief een binnenkerkelijke aangelegenheid geworden. Het is de vraag of de samenleving én de kerken daar echt blij mee zouden moeten zijn.

J.W.P. Wits is redacteur van Christen Democratische Verkenningen en studeerde theologie in Leiden en Utrecht (KTU).